

VERETES LÁBBELIK A 10. SZÁZADI KÁRPÁT-MEDENCÉBEN¹POLÓNYI EMESE²

A veretes lábbelik a honfoglalás kori női viselet jellegzetes darabjai közé tartoznak. A Kárpát-medence területéről (a cikkben említett ősmordvin, besenyő és oguz sírokhoz hasonlóan) mindeddig kizárólag női sírokból ismertek, a veretek formai szempontból számos jól elkülöníthető csoportot alkotnak. Jelen cikk a honfoglalás kori veretes lábbelikről igyekszik összefoglalni az eddigi ismereteket, illetve röviden kitér a tárgytypus lehetséges párhuzamaira, valamint a lábbelidíszítés hagyományára a kora középkori Európában.

KUTATÁSTÖRTÉNET

A veretes lábbelik a honfoglalás kori Kárpát-medence leletanyagának kevéssé kutatott tárgyai közé tartoznak. Az első veretes lábbeli még a 19. század végén, Piliny-Leshegy 2. sírjából látott napvilágot, az ásató báró Nyáry Jenő azonban – mivel a tárgytypus ekkor még ismeretlen volt a kutatás számára – nem tulajdonított a vereteknek különösebb jelentőséget.³ Hampel József a csorna-sülyhegyi leletek kapcsán már felvetette, hogy a kisméretű veretek a lábbelit díszíthették,⁴ majd Kada Elek is ugyanerre a megállapításra jutott 1912-ben a kiskunfélegyháza-ferencszállási leletek kapcsán. A honfoglaláskor ezen viseleti darabjának azonosítása Fettich Nándor nevéhez kapcsolódik,⁵ első *in situ* fekvésüket pedig Tary László jegyezte fel csongrád-vendel-halmi ásatásán.⁶ László Gyulának a koroncó-bábotai lelet eredeti helyzetben történt kiemelése után már lehetősége nyílt az első veretes lábbelit ábrázoló hiteles rekonstrukciós rajz elkészítésére.⁷ Szőke Béla megfigyelései alapján a veretes lábbelik a „vezető- és középréteg” női viseletéhez egyaránt köthetők.⁸ A lelettípus eddigi legrészletesebb összefoglalását Csallány Dezső végezte el 1970-ben, egyben megkísérelte néhány korábbi lelet helyreállítását.⁹ Révész László mutatott rá később ezen adatgyűjtés hibáira és ezek kijavításának fontosságára.¹⁰ Kürti Béla a veretes lábbeliket tartalmazó sírokat egyöntetűen a 10. század első felére keltezte, a sírokban nyugvó nőket pedig a kalandozásokból meggazdagodott fegyveres férfiak asszonyaiként határozta meg.¹¹

A LÁBBELIDÍSZÍTÉS ELTERJEDÉSE A KORA KÖZÉPKORI EURÓPÁBAN

A lábbeli veretekkel való díszítése a Bizánci Birodalom anyagi kultúrájában a kora bizánci időszakig visszavezethető. A császári vagy katonai vezető rangot szimbolizáló piros színű, félgömbfejű szegecsekkel

¹ Jelen cikk a 2015-ben írt „A Kárpát-medence 10. századi veretekkel díszített lábbelileletei” című szakdolgozat, későbbi OTDK dolgozat kutatási eredményeit foglalja össze. A dolgozat 2017-ben Pécsen a XXXIII. OTDK - Humán Tudományi Szekcióban a Régészet II. tagozatban 2. helyezett lett. Témavezető Dr. Türk Attila tanszékvezető, PPKE BTK Régészettudományi Intézet, Magyar Őstörténeti és Honfoglalás kori Tanszék.

² PPKE BTK Régészettudományi Intézet MA/MSc 2. évfolyam (emese.polonyi@gmail.com)

³ Nyáry Jenő: A pilinyi Leshegyen talált csontvázakról. *Archaeologiai Közlemények* 9 (1873), 16–24.

⁴ Hampel József: *Alterthümer des frühe Mittelalters in Ungarn* I–III. Braunschweig, 1905, 614.

⁵ Fettich Nándor: Adatok a honfoglalás kor archaeológiájához. *Archaeologiai Értesítő* 45 (1931), 87–88.

⁶ Párducz Mihály–Tary László: A Csongrád-Vendelhalmi honfoglalás kori lelet. *Folia Archaeologica* 1–2 (1939), 189–199.

⁷ László Gyula: A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge. *Archaeologia Hungarica* 27 (1941), 26–28.

⁸ Szőke Béla: *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei*. Régészeti Tanulmányok I. Budapest, 1962, 17.

⁹ Csallány, Dezső: Weiblicher Haarflechtschmuck und Stiefelbeschläge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken. *Acta Archaeologica Hungarica* 22 (1970), 284–299.

¹⁰ Révész László: *A karosi honfoglalás kori temetők. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 1* (Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit. Archäologische Angaben zur Geschichte des oberen Theißgebietes im 10. Jahrhundert). Miskolc, 1996, 98.

¹¹ Kürti Béla: Honfoglalás kori magyar temető Szeged-Algyőn. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1978–79/1 (1980), 167.

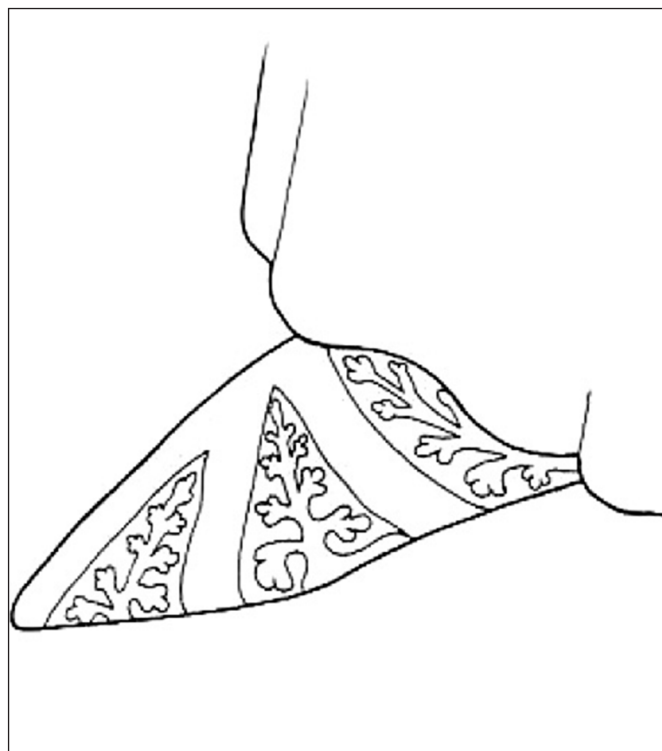

1. kép: II. Baszileiosz ábrázolása a Codex Marcianusban Parani, Maria G.: *Reconstructing the Reality of Images. Byzantine Material Culture and Religious Iconography 11th–15th Centuries*. Leiden–Boston, 2003, 30.

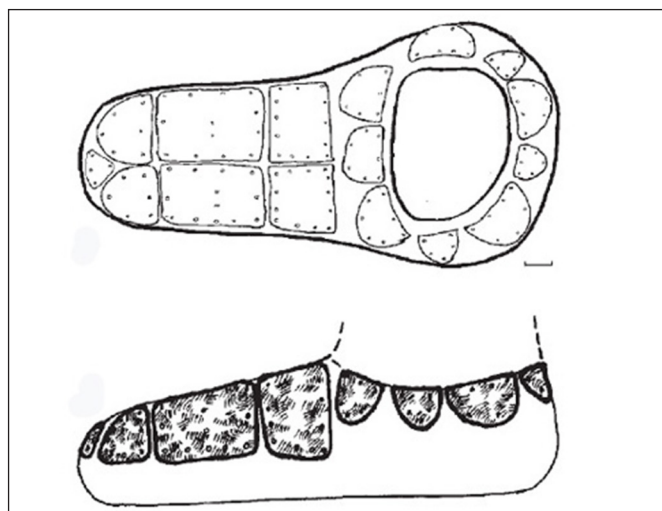
díszített lábbeli számos képi ábrázolásról ismert (1. kép).¹² A korabeli Nyugat-Európában a lábbeliket gyöngyök, veretek, fémlemezok vagy drágakövek helyett változatos motívumú textilekkel díszítették (2. kép).¹³

A VERETEKEL DÍSZÍTETT LÁBBELIK ELTERJEDÉSE A KELET-EURÓPAI TÉRSÉGBEN

A lábbeli veretekkel vagy fémlemezokkal való díszítésének szokása a steppei térség leletanyagában figyelhető meg, ami a korai magyarsággal is közelebbi kapcsolatba hozható. A Szubbotci-horizonthoz tartozó Dmitrovka falu mellett előkerült temető leletanyagának több eleme is párhuzamba állítható a Volga-vidék és a Duna-vidék 9–11. századi sírleleteivel. Ide tartoznak a 2. és a 14. sírból előkerült fémlemezokkal díszített lábbelik (3. kép), melyeknek párhuzamai a Kárpát-

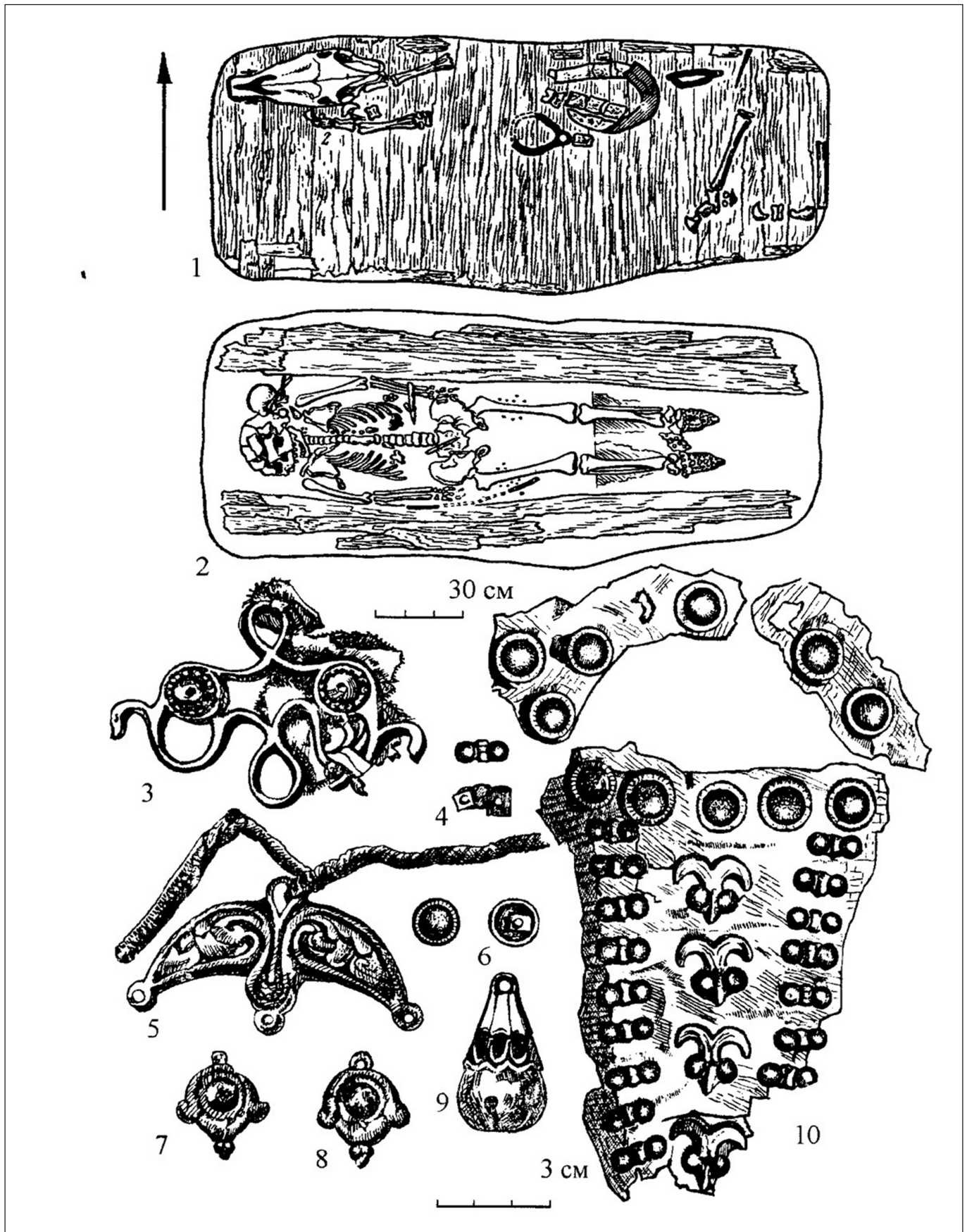
2. kép: Nyugat-európai lábbeliviseletek. Részlet a III. Edward westminsteri apátságban található sírkamráján lévő ábrázolásból (Grew, Francis – Neergaard, Margrethe de: *Shoes and Patterns. Medieval finds from excavations in London 2*. London, 2001, 114)

3. kép: A dmitrovkai 2. sír ezüstlemezekkel díszített lábbelijének rekonstrukciója Супруненко, О. Б.: *Давньоугорський некрополь поблизу с. Дмитрівки в нижній течії Псла* The old Hungarian necropolis in Dmitrovka in the Psel low flow area. In: Моця, О. П. (Ред.): *Маляри в Середньому Подніпров'ї. Археологія і давня історія України 7*. Київ, 2011, 117.

¹² Parani, Maria G.: *Reconstructing the Reality of Images. Byzantine Material Culture and Religious Iconography (11th–15th Centuries)*. Leiden–Boston, 2003, 30.

¹³ Grew, Francis – Neergaard, Margrethe de: *Shoes and Patterns. Medieval finds from excavations in London 2*. London, 2001, 114.

4. kép: Uvak lelőhely 10/2. számú sír leletei, köztük egy veretes lábbeli *Круглов, Е. В.: Печенеги и огузы некоторые проблемы археологических источников Pecheneg and Oguz Tribes: Certain Problems of Archaeological Sources. In: Евглевский, А. В. (Ред.): Стени Европы в эпоху средневековья. Том 3. Донецк, 2003, 61.]*

medencei honfoglaló leletanyagból ugyan nem ismertek, de a fémlemezekkel való díszítés a gondolati háttér bizonyos fokú azonosságát feltételezi.¹⁴ A lábbeli veretekkel való díszítésének szokása a Volga-vidéki finnugor népek körében is elterjedt volt, a honfoglalókhöz hasonlóan gazdag női sírok mellékleteként fordult elő. A finnugor népek lábbeliveretei réz alapú ötvözetből készültek. A ruhavereteikhez hasonlóan csüngős díszekkel látták el őket, melyekhez hasonló példa szintén nem ismert a Kárpát-medencéből.¹⁵ A honfoglaló leletanyagból ismert veretes lábbelik legközelebbi párhuzamai a 9–11. századi besenyő és oguz temetkezésekből ismertek. Szintén női vagy gyereksírok mellékleteiként fordulnak elő, formai jegyek alapján több típus esetében is hasonlóságot mutatnak néhány Kárpát-medencei darabbal (4. kép).¹⁶

A LÁBBELIVERETEK KÉSZÍTÉSTECHNIKAI JELLEMZŐI, A VERETEK FŐBB TÍPUSAI, A LÁBBELIK KIALAKÍTÁSA

A lábbeliveretek esetében is a honfoglaláskorban elterjedt készítéstechnikai eljárásokat alkalmazták. Alapanyaguk réz- vagy ezüstalapú ötvözet. Az ezüstötvözetből készült vereteket sok esetben részlegesen vagy a teljes felületen aranyozással díszítették, a lábbelire történő felerősítéshez pedig leggyakrabban felszerelő tüskéket alkalmaztak, melyeket gyakran alátétlemezekkel is elláttak. A félgömbfejű szegecseket, melyek a tárgyalat leletsoporton belül leggyakrabban fordulnak elő, sok esetben nagyobb méretű, stilizált növényi vagy állati motívumokkal, aranyozással, üveg- vagy kőberakással díszített, öntött ezüstveretekkel kombinálták.

A lábbeliveretek két alapvető csoportját a félgömbfejű szegecsek és a nagyobb méretű veretek alkotják. Az előbbieket anyagösszetételük, az utóbbiak anyagösszetételük és formai jegyeik alapján is több alcsoportra oszthatók (5. kép). A veretek legtöbb esetben a lábfejet fedő csizmarészen található, egy hitelesen rekonstruálható esetben (Buj-Gyepetelek 1. sír) azonban az alsó lábszár környékén is előkerültek (6. kép), ami egyértelműen a lábközépig érő csizma használatára utal.¹⁷ A sírokban néhány esetben a veretek hátoldalára korrodálódott bõrmaradvány, valamint a számos veret felszerelő tüskéjére erősített alátétlemez és a veretek hátoldala közti távolság alapján nagyobb anyagvastagságra lehet következtetni, így ezekben az esetekben kétségkívül bõrből készült a lábbeli. Két sírban a veretek hátoldalát felszerelő fülekkel látták el, ami puhább anyagok esetén használatos felerősítési technika, így Szentés-Borbásföld 12. sírjánál és Székesfehérvár-Rádiótelep 43. sírjánál a lábbeli esetleg nemezből is készülhetett.¹⁸ Két további sírban pedig a félgömbfejű szegecsek alatt konzerválódott bõrszalagok alapján lehetséges, hogy a vereteket először bõrszalagra, majd a lábbelire erősítették fel (7. kép).¹⁹ A lábbelik záródásának kérdése problematikus részét képezi a kutatásnak, mivel honfoglalás kori női sírokból mindeddig nem került elő a lábbeli szorítószíjához tartozó csat. Csallány Dezső a horgony alakú veretek kapcsán feltételezte, hogy azok szerepet játszhattak a csizmák

¹⁴ Супруненко, О. Б.: Давньоугорський некрополь поблизу с. Дмитрівки в нижній течії Псла. In: Моця, О. П. (Ред.): *Мадяри в Середньому Подніпров'ї. Археологія і давня історія України* 7. Київ, 2011, 110–124.

¹⁵ Никитина, Т. Б.: Погребальные памятники IX–XI вв. Ветлужско-Вятского Междуречья. Археология Евразийских степей. Выпуск 14. Казань, 2012, 11–17.

¹⁶ Круглов, Е. В.: Печенеги и огузы некоторые проблемы археологических источников. In: Евглевский, А. В. (Ред.): *Стены Европы в эпоху средневековья*. Том 3. Донецк, 2003, 61–67.

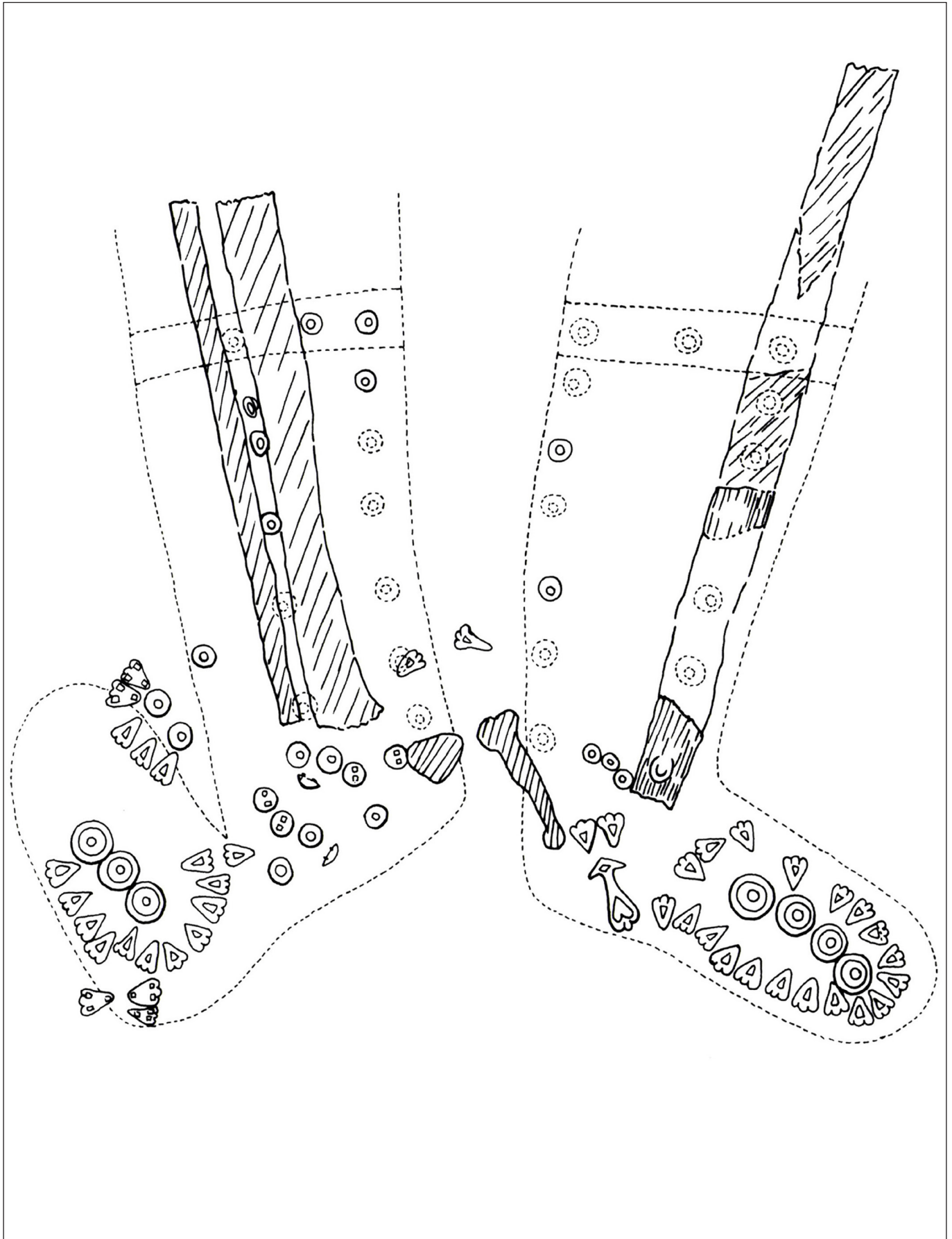
¹⁷ Csallány, Dezső: Weiblicher Haarflechtschmuck und Stiefelbeschläge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken. *Acta Archaeologica Hungarica* 22 (1970), 295–299; Istvánovits Eszter: *A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori leletanyaga (Das landnahme- und arpadenzeitliche Nachlassmaterial des Rétköz)*. Régészeti gyűjtemények Nyíregyházán 2. Nyíregyháza, 2003, 32–33.

¹⁸ Révész László: Honfoglalás kori temető Szentés-Borbásföldön (Ein landnahmezeitliches Gräberfeld in Szentés-Borbásföld). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 2 (1996), 306.

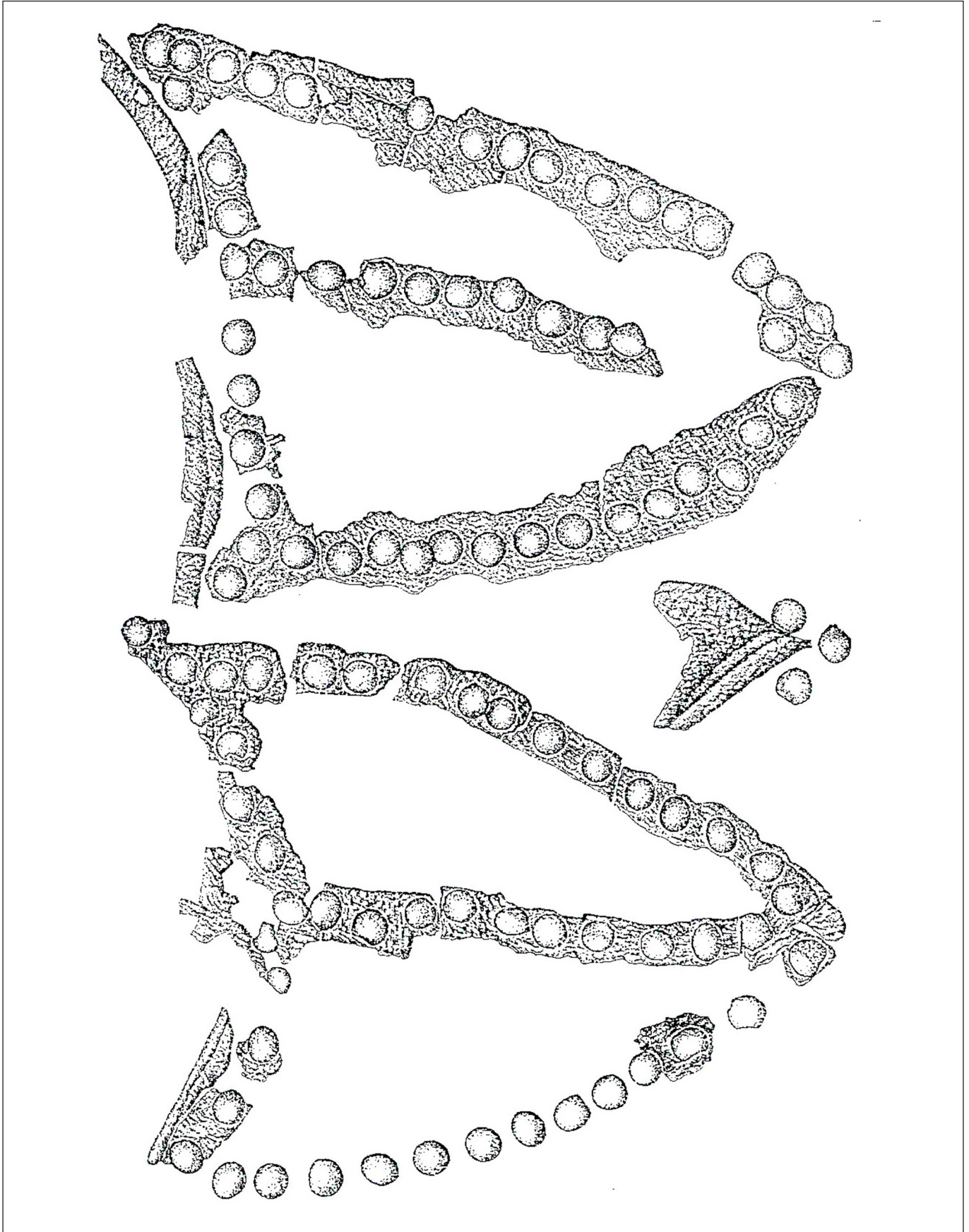
¹⁹ Révész László: *A karosi honfoglalás kori temetők. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírletei 1 (Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit. Archäologische Angaben zur Geschichte des oberen Theißgebietes im 10. Jahrhundert)*. Miskolc, 1996, 101.

5. kép: A Kárpát-medencéből eddig ismert lábbeliveretek összesítő képtáblája (Polónyi Emese: A Kárpát-medence 10. századi veretekkel díszített lábbelileletei. Szakdolgozat, 2015. 11. kép)

6. kép: Buj-Gyeptelek 1. sír lábbeliveretei [Csallány, Dezső: Weiblicher Haarflechtschmuck und Stiefelbeschläge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken. *Acta Archaeologica Hungarica* 22 (1970) 298.]

7. kép: Karos II. temető 45. sírjából származó veretes lábbeli maradványa [Révész László: A karosi honfoglalás kori temetők. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei I (Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit. Archäologische Angaben zur Geschichte des oberen Theißgebietes im 10. Jahrhundert). Miskolc, 1996, 282.]

záródásában („csizmahúzó veretek”),²⁰ azonban ilyen típusú veretek csupán négy lelőhelyről kerültek elő, így a további 47 sír esetében a záródás továbbra is kérdéses. Csak lehetőségként vehetjük számba, hogy a bőrből készült szorítószíjakat horgony alakú veretek nélkül alkalmazták, vagy szorítószíjak nélküli, szűk kialakítású lábbelit viseltek. A lábbeli orrának csúcsos kialakítása mellett az ívelt orrú lábbeli meglétére utalnak a néhány esetben trapéz alakban előkerült veretek (Szentés-Borbásföld 12. sír, Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sír).²¹

A VIZSGÁLT SÍROK JELLEMZÉSE

Veretes lábbelik a 10. századi Kárpát-medence területéről mindeddig csak női sírokból ismertek. Az elhunytak nagy százaléka 20–40 év közé tehető, de a tárgytypus megtalálható 12–14 éves lány és 67–76 éves asszony mellékleteként is, így a lelettípus nem értelmezhető egy adott korosztály viseleti darabjaként. A vizsgált sírokból mellékleteként legtöbbször ékszerek és ruhaveretek fordultak elő, részleges lovastemetkezés tizenhárom sírből ismert, az eltemetett nők rangját jelző lószerszám pedig kilenc sírből.

A lábbeliveretek anyagösszetétel alapján nem koncentrálnak jól kirajzolódó területre a Kárpát-medencén belül, azonban a déli és a dunántúli területekről még nem került elő rézalapú ötvözetből készült veret. A Révész László 1996-os gyűjtéséhez²² újonnan hozzáadott sírok is igazolják Révésznek azt a megállapítását, hogy a leletek elterjedési területe megegyezik a Csallány Dezső által felvázolt képpel (8. kép).²³ A veretes lábbelit tartalmazó sírokból egy pénzérme kivételével (Piliny-Leshegy 2. sír, Provence-i Hugó dénárja, *terminus post quem*: 926) mindeddig nem került elő pontosabb keltezésre alkalmas lelet, így síronként az egyes temetők keltezése vehető figyelembe. Az érintett temetők és temetőrészek kivétel nélkül a 10. századra keltezhetők, a veretes lábbelik a 11. században már nincsenek jelen a Kárpát-medencei leletanyagban.

ÉRTÉKELÉS

A veretes lábbelik a Kárpát-medence honfoglalás kori leletanyagán belül a női viselet részeként tűntek fel a 10. században, a 11. századra már nincs nyoma a lelettípusnak. A vizsgált sírok mellékletei alapján elmondható, hogy a magasabb vagyoni helyzetű nők viseleti darabja volt, a néhány veret felületén megfigyelt kopásnyom pedig azt látszik bizonyítani, hogy nem kizárólag temetkezés céljára készült tárgyról van szó. A veretek típusa, anyagösszetétele alapján nem rajzolódnak ki jól elkülöníthető egységek a Kárpát-medencén belül, azonban elmondható, hogy a déli és a dunántúli területekről még nem került elő réz alapú ötvözetből készült lábbeliveret. A további kutatás feladata lesz elsősorban egy lehetséges tipokronológia felállítása, valamint a Kárpát-medencei és a kelet-európai adatbázis bővítése.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

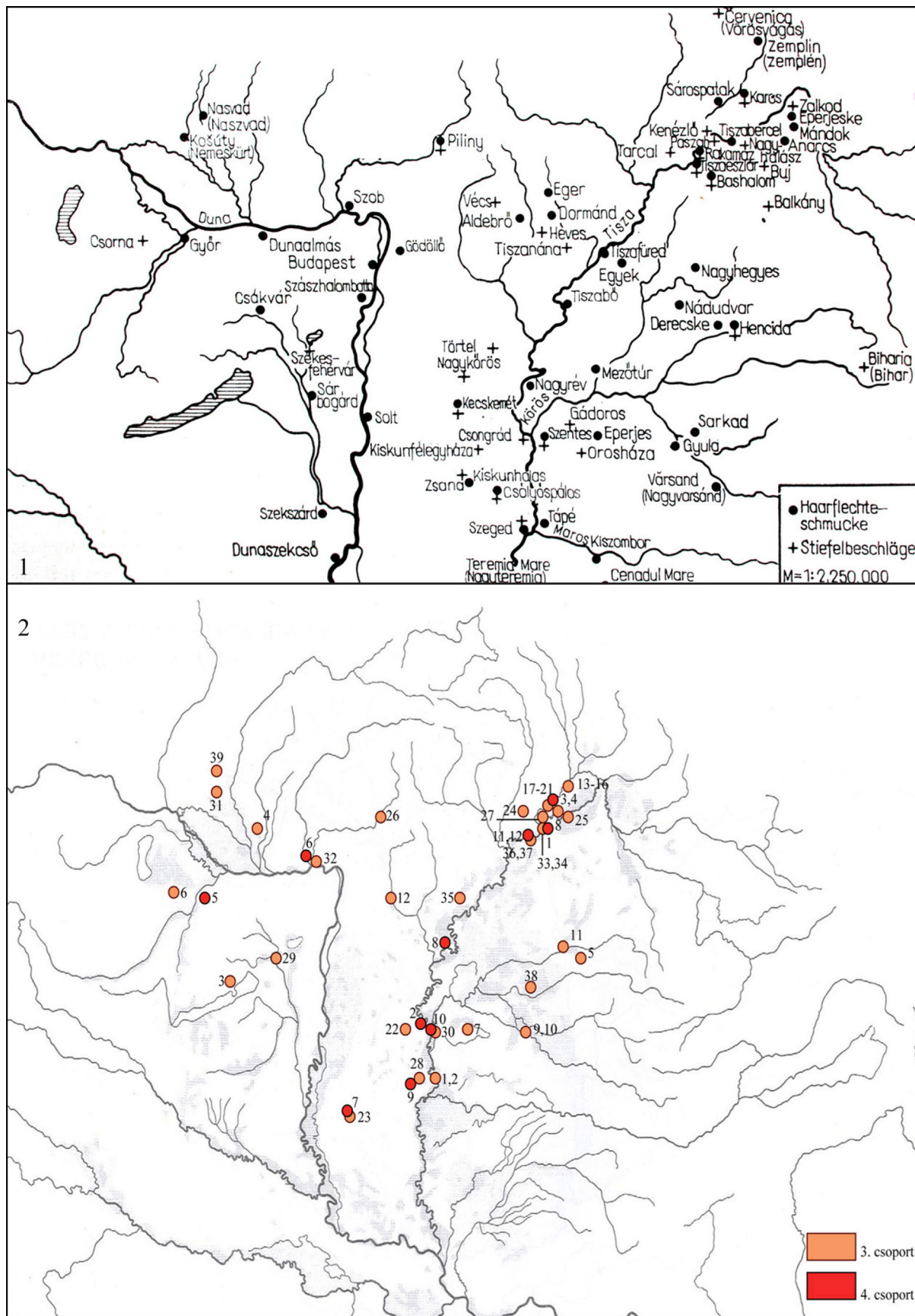
Ezúton szeretném kifejezni köszönetemet szakdolgozatom témavezetőjének, Dr. Türk Attilának, aki a téma kiválasztásában és minél bővebb kifejtésében nyújtott segítséget, továbbá konzulensemnek, Dr. Langó Péternek a jászfényszarui lelet rendelkezésemre bocsátásáért, valamint módszertani kérdésekben nyújtott segítségéért.

²⁰ Csallány, Dezső: Weiblicher Haarflechtschmuck und Stiefelbeschläge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken. *Acta Archaeologica Hungarica* 22 (1970), 296.

²¹ Révész László: Honfoglalás kori temető Szentés-Borbásföldön (Ein landnahmezeitliches Gräberfeld in Szentés-Borbásföld). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 2 (1996), 306.

²² Révész László: *A karosi honfoglalás kori temetők. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 1 (Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit. Archäologische Angaben zur Geschichte des oberen Theißgebietes im 10. Jahrhundert)*. Miskolc, 1996, 103.

²³ Csallány, Dezső: Weiblicher Haarflechtschmuck und Stiefelbeschläge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken. *Acta Archaeologica Hungarica* 22 (1970), 262.

8. kép: Csallány Dezső által összegyűjtött lelőhelyek (Csallány, Dezső: *Weiblicher Haarflechteschmuck und Stiefelbeschläge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken*. Acta ArchHung 22 (1970) 262); 2: Biztosan veretes lábbelit tartalmazó sírok a Kárpát-medencében (Polónyi Emese: *A Kárpát-medence 10. századi veretekkel díszített lábbelileletei*. Szakdolgozat 2015. A 2. térképen feltüntetett számok a szakdolgozat adatbázisában szereplő lelőhelyeket jelölik)

AJÁNLOTT IRODALOM

BOLDOG ZOLTÁN

A honfoglalás kori viselet. In: Sudár Balázs – Petkes Zsolt (szerk.): *A honfoglalók viselete*. Budapest, 2014, 126–185.

CSALLÁNY, DEZSŐ

Weiblicher Haarflechtschmuck und Stiefelbeschläge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken. *Acta Archaeologica Hungarica* 22 (1970), 261–299.

КРУГЛОВ, ЕВГЕНИЙ ВИКТОРОВИЧ

Печенеги и огузы некоторые проблемы археологических источников (Pecheneg and Oguz Tribes: Certain Problems of Archaeological Sources). In: Евлевский, А. В. (Ред.): *Стены Европы в эпоху средневековья*. Том 3. Донецк, 2003, 13–82.

RÉVÉSZ LÁSZLÓ

A karosi honfoglalás kori temetők. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei I (Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit. Archäologische Angaben zur Geschichte des oberen Theißgebietes im 10. Jahrhundert). Miskolc, 1996, 98–103.

СУПРУНЕНКО, ОЛЕКСАНДР БОРИСОВИЧ

Давньоугорський некрополь поблизу с. Дмитрівки в нижній течії Псла. In: Моця, О. П. (Ред.): *Мадяри в Середньому Подніпров'ї. Археологія і давня історія України 7*. Київ, 2011, 110–124.

VARGA SÁNDOR

10–11. századi temetők Rösztke határából. Veretes csizmák elterjedése a Kárpát-medencében (Cemeteries from the 10th and 11th centuries in the vicinity of Rösztke. The distribution of boots adorned with mounts in the Carpathian Basin). In: Türk Attila (főszerk.): *Hadak útján. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája. Esztergom 2014. november 4–6. II*. Budapest–Esztergom, 2017, 465–492.